обаче обобщава: *„Руският народ е държавообразуващ"; „великата мисия на руснаците е да обединяват, да споявят цивилизацията – с езика, културата, с „всемирната отзивчивост"*, по израза на Фьодор Достоевски"[30].

Реалностите в Русия изискват властите навреме да решават проблемите на обществото. Процесът на демократизация на Русия обаче работи и този факт не може да се отрече. В противен случай може да се предположи, че някой се страхува от силна Русия!

БЕЛЕЖКИ

[1] Федоровски, Вл. Призракът на Сталин. С., 2012, с. 196.
[2] Вж. Тренин, Дм. О наследстве Путина. The Moscow Times, July 22, 2008.
[3] Каменка, В. Российское общество в поисках идентичности. (inosmi.ru/politic/20120106/181561970.html).
[4] Д'Анкос, Елен Карер. Евразийската империя. История на Руската империя от 1552 г. до наши дни. С., 2007, с. 47, 52.
[5] Вж. R. Buchanan в неговата „History and Industrial Civilisation". L. 1976; „A History of Civilisation" (v. I–II, Oxford UP, 1957).
[6] Чърчил, У. Мемоари. Т. 3. С., 1994, 354–355.
[7] Д'Анкос, Елен Карер. Цит. съч., с. 325.
[8] Пак там, с. 319.
[9] Интервью Александра Солженицына. „Написано кровью". – В: Известия.ru/purson
[10] Медведев, Р. Времето на Путин? С., 2003, 37–39.
[11] Елцин, Б. Среднощни дневници. С., 2000, 408–409.
[12] Интервью Александра Солженицына. „Написано кровью"... Пак там.
[13] Рар, Ал. Владимир Путин. „Немецът" в Кремъл. С., 2002, 300–301.
[14] Мирчева, Хр. Руската федерация в динамичния свят на най-новото време. С., 2009, 159–160.
[15] Федоровски, Вл. Цит. съч., с. 194.
[16] Пак там, с. 333.
[17] Мирчева, Хр. Цит. съч., 184–185.
[18] Пак там, с. 219.
[19] Д'Анкос, Елен Карер. Цит. съч., 324–325.
[20] Мирчева, Хр. Цит. съч., с. 171, 173.
[21] Пак там, с. 189.
[22] Политковская, А. Русия на Путин. С., 2007, с. 302.
[23] Федоровски, Вл. Цит. съч., с. 203.
[24] Интервью Александра Солженицына. „Написано кровью"... Пак там.
[25] Мирчева, Хр. Цит. съч., 196–197.
[26] Вж. Брюс Джексън. Демокрацията в Русия. InoPressa, August 16, 2007.
[27] Интервью Александра Солженицына. „Написано кровью"... Пак там.
[28] Цит. по: inosmi.ru/social/20111212/180073748.html
[29] Владимир Путин призовава в „Независимая газета" за „премерена и мъдра" етническа политика в Русия. 24 януари 2012 (www.svobodata.com/page.php?pid = 8011&rid = 5773)
[30] Пак там.

Нина Дюлгерова

АЗЕРБАЙДЖАН – КАВКАЗКИЯТ ТИГЪР В ЕНЕРГИЙНА ЕВРАЗИЯ

През последните години енергетиката продължава да засилва своята роля в международните процеси. Икономическите катаклизми и дълговите кризи не само не променят, а напротив, увеличават динамиката в дипломатическите преговори и политическите действия в регионален и глобален план. Все по-голямо значение придобива географското ситуиране на държавите, произвеждащи и транзитиращи стратегическите енергийни суровини – нефт и газ.

„Арабската пролет", която от декември 2009 г. променя региона на Персийския залив и Северна Африка, също влияе върху света, но и генерира сериозни проблеми за решаване на енергийните проблеми на Европа. Намаленото количество на нефт и газ от този традиционен на доставки район засилва значението на съществуващите, но също така и на диверсификационните газ и нефт проекти от каспийския регион.

През последните години на икономическа криза, политическите катаклизми и социалното напрежение нефтът и газът се превръщат в конвертируема валута, която определя до голяма степен геополитическите конфигурации. Победилият в биполярното противоборство Запад през последните години все по-често е в позицията на търсещ подкрепата и помощта на енергийните държави от Изтока. И ако човешките потоци от интелектуална и физическа енергия продължават да търсят решението на своето оцеляване в западния свят, то европейските икономически и политически фактори ориентират своите стратегически планове и действия към страните от Каспийския регион на постсъветското пространство.

Не е случайно ухажването и опрощаването на греховете в хуманитарната област на такива страни като Русия, Казахстан, Туркменистан, Азербайджан. Те са ключови фактори в решаването на енергийния проблем на Европа, което предопределя и поведението на политическите лидери в Брюксел, Берлин, Париж, Рим и др. Не трябва да се елиминира обстоятелството, че икономическите процеси имат своята политическа визия. През последните години обаче тя има своя собствена логика, която се разминава с общоизвестния постулат от миналото, че „икономиката определя политиката".

Настоящата статия има за цел да очертае мястото и ролята на един от най-активните субекти в енергийна Евразия – Азербайджан, чието географско място и енергийни ресурси, съчетани с адекватни и мобилни

действия на политическия елит, са гаранция за силни позиции в енергийната стратификация.

* * *

• За разлика от другите енергийни държави в Каспийския регион Азербайджан е с исторически традиции в областта на нефтодобива, който още от средата на XIX век се извлича по промишлен път. Положителните тенденции в тази област получават своите икономически измерения и политически формат през последните две десетилетия. За пореден път тази констатация прави азербайджанският президент Илхам Алиев през февруари 2012 г. на Мюнхенската конференция за сигурност. Реализираните от средата на 90-те години на XX век проекти по инициатива на Азербайджан променят значително енергийната карта на Кавказкия и Каспийския регион, което влияе и върху енергийната карта на Европа[1].

Формулата на успеха на тази държава е развитието на икономиката да се осъществява чрез привличане на чужди инвестиции, които гарантират и политическите дивиденти. Интересите на Азербайджан имат своите нюанси, които не се влияят от американските планове и руските акции. Баку прави успешни опити да заеме своята ниша в евроатлантическата стратегия на региона, влизайки все по-уверено в ролята си на южен мост в регионалното сътрудничество, обхващайки Каспийско-Черноморския ареал и Балканския басейн.

Тези положителни резултати обаче са невъзможни без формулиране на енергийна стратегия. Акцентите в азербайджанската стратегия са концентрирани в следните направления:

• Привличане на водещи световни нефтогазови компании към разработване на азербайджанските газови и нефтени находища;
• Създаване на собствена преносна система;
Влагане на получените доходи в модернизацията на страната.

Необходимостта от привличането на големи транснационални инвестиции за разработването на широкия потенциал на ресурси на Каспийско море става особено актуална през 90-те години на XX век. Според проучвания от 1997 г. общият обем на необходимите инвестиции е от порядъка на 140–200 милиарда долари [2]. Тези суми са невъзможни за финансовите възможности на страните от Каспийския ареал. Освен това проблем е нестабилността на региона, където етническото и конфесионалното напрежение е част от ежедневието.

Решението на проблема идва, след като президент на Азербайджан става Гайдар Алиев, който на 20 септември 1994 г подписва с 13 западни нефтени компании договор, известен като „Договор на века". Той предвижда през следващите трийсет години морските находища Азери, Чираг и дълбоководната част Гюнешли да се разработва от фирмите, участници в консорциума. Първоначално това са: ГНКАР (Азербайджан) с дялово участие 20%, „British Petroleum" (Великобритания) – 17,127%, „Amoco" (САЩ) – 17,01%, „Lukoil" (Русия) – 10%, „Pennzoil" (САЩ) – 9,82%, „Unocal" (САЩ) – 9,52%, „Statoil" (Норвегия) – 8,563%, „McDermott International" (САЩ) – 2,45%, „Ramco" (Великобритания) – 2,08%, „ТРАО" (Турция) – 1,75%, „Delta-Nimir" (Саудитска Арабия) – 1,68% [3]. След неговото подписване участниците му създават Азербайджанската международна операционна компания (АМОК).

Промяната в ситуацията много бързо дава своите резултати. Азербайджан, освен че получава 80 млн. от 10% си дялово участие в АМОК, но и кредити от световни и национални финансови институти, 450 млн. от приватизация и инвестиции в нефтения и други отрасли. Важен момент е и обуздаването на инфлационните процеси и осигуряването на устойчив курс на местната валута манат, използването на нови технологии, развитието на банковата система в страната и инфраструктурни отрасли, създаването на нови работни места. Полученият доход на Азербайджан от сключени договори, които до този момент са над 20, е 1,7 млрд. долари, а печалбата от дейността на АМОК, по оценка на президента на операционната компания, е 872 млн. долара [4].

Фактите доказват, че политиката на Баку гарантира инвестиции, модерна технология и професионални екипи за извличане на черното злато.

Азербайджан успешно се възползва от политическата динамика в Черноморско-Каспийския район. Гаранция за стабилно енергийно бъдеще той търси в баланса между глобалните и регионалните играчи. Доказателствата се откриват в отношенията му с трите ключови субекта – ЕС, Русия, САЩ.

Азербайджан не отказва на включването му в двете европейски инициативи: Политиката на съседство с новите съседи и Източното партньорство. През 2007 г. ЕС подписва с Азербайджан Меморандума за енергийно партньорство, който е основен в енергийната стратегия на Европейския съюз. Чрез този документ ЕС на практика признава лидерството на кавказката държава в Каспийския регион [5].

Политиката на Брюксел към Баку е мотивирана от руско-украинската газова криза (2008–2009), след която Европа е принудена да търси нови диверсификационни коридори за решаване на енергийните доставки за континента. Показателно за новата политика на Брюксел е названието на

проведения след кризата енергиен форум в Прага – Южният коридор, новият енергиен Път на коприната.

Подписаната от европейските държави декларация за политическа подкрепа, техническа и финансова помощ за осъществяването на алтернативните коридори, трьгващи от Азербайджан, превръщат „Южен коридор", включващ трьбопроводите „Набуко", ITGI и „Транскаспийския трьбопровод", в основен стратегически проект на Брюксел. Следващата стъпка е подписаната в началото на 2011 г. в Баку съвместна декларация между Азербайджан и ЕС за Южния газов коридор и създадената съвместна работна група на ЕС и Азербайджан.

В политически план Баку продължава да доказва желанието си да изпълни поетите ангажименти. Аргументите в тази посока са обвързани с активното разработване на откритите през 2011 г. находища. Те са гаранцията на Азербайджан за осигуряване през следващите десетилетия на енергийната сигурност на европейските си партньори.

Факт е, че отношенията ЕС–Азербайджан се основават на засилващата се европейска необходимост от диверсификация извън съществуващата руска енергийна система. Това обаче не е препятствие за динамичните, основани на политически прагматизьм, контакти между Баку и Москва в енергийната област.

Още през 1996 г. Азербайджан започва да транспортира своя нефт по територията на Русия по нефтопровода Баку – Новоруссийск. През следващото десетилетие този маршрут се превръща в съществен сегмент от руската енергийна стратегия. Баку също не е против да търси сътрудничество, а не конфронтация в решаването на въпроса за енергийните диверсификационни проекти в посока Изток–Запад. Освен това превръщането му в ключов играч е от съществено значение за неговото бъдеще.

Следвайки тази логика и независимо от постигната договореност с ЕС за изграждане на Южен газов коридор, на 14 октомври 2009 г. в Баку се подписва средносрочен договор между ОАО „Газпром" и Държавната компания на Азербайджан „ГНКАР"[6] за доставянето на азербайджански газ в Русия. Според него от 1 януари 2010 г. руската страна годишно ще купува 0,5 млрд. куб. м азерски газ с тенденция за бъдещо увеличаване на обемите.

През 2010 г. Русия закупува 0,8 млрд. куб. м азерски газ, а на 3 септември с.г. в Баку е подписано допълнително споразумение за увеличаване през 2011 г. на обемите до 2 млрд. куб. м. По този начин Баку подкрепя търсената от Кремъл цел да се намали количеството газ за европейско-американския проект за газопровод „Набуко".

Това обаче не влияе негативно върху отношенията Баку–Вашингтон. През март 2007 г. Азербайджан и САЩ подписват Меморандум за сътрудничество в областта на енергийната сигурност. Документът предвижда установяването на диалог на високо равнище за енергийната сигурност

в Каспийския регион, целящ алтернативни маршрути за износ на нефт и газ, заобикалящи Русия и Иран.

Засилената експлоатация на нефтените залежи през последните десетилетия доведе до сериозно ограничаване на запасите от черно злато. Негативите в тази посока на Азербайджан се компенсират успешно от откриването на газ в находището Шах Дениз. Газът се превръща в най-сериозния сегмент от енергийната политика на Баку.

„Шах Дениз" е най-голямото газово находище в Азербайджан. Разположено е на 70 км от Баку в югозападната част на Каспийско море на дълбочина от 50 до 600 м. Площта му е 860 кв км. и доказано количество от 1,2 трлн. куб. м газ. То е ключово за Европа предвид надеждите чрез газа оттам да се намали зависимостта от руската енергийна система.

Споразумението за „Шах Дениз" е подписано на 4 юни 1996 г. Акциите на „Шах Дениз" се разделят между „British Petroleum" (25.5%), държавната норвежка компания „Statoil" (25.5%), държавната компания на Азербайджан SOCAR (10%), френската „Total S.A." (10%), Националната иранска петролна компания, известна със съкращението NIOC (10%), турската TPAO (9%). Останалият дял от 10% е собственост на „LukAgip" – поделено между италианската „Eni" и руската „LUKoil"[7]. Очаква се вторият етап на разработка на находището, известен като „Шах Дениз 2", да започне добив от 2017 г.

Многобройни са диверсификационните маршрути, които са постоянен обект на експертни консултации, но най-вече на голяма политическа активност. Азербайджан успешно участва, но най-вече последователно отстоява своите позиции, които не винаги са в унисон с останалите енергийни субекти.

В геополитическия триьгълник Русия, ЕС и САЩ той гарантира своето безконфликтно позициране чрез сключването на политически документи в енергийната сфера. Всяко официално посещение на държавен глава в Баку е съпроводено с подписването на Меморандум за разширяване на сътрудничеството в сектор „Природен газ" и в търговията с нефтопродукти между Държавната нефтена компания на Азербайджан и еквивалентната такава от гостуващата страна [8].

Това позволява на Азербайджан да изнася газ за Русия, Иран и Турция независимо от политическите противоречия, които има с Русия и Иран, или спора му с Турция, чийто стремеж е не само за транзитиране, но и преподаване на пренасяните енергоносители. Доказателство за признаването на Азербайджан за сериозен и влиятелен субект в международното пространство е обстоятелството, че в края на 2011 г. той стана непостоянен член на СС на ООН, а министърът на външните работи Е. Мамедьяров бе поканен да участва в заседанието на държавите от Г–20 през май 2012 г.

* * *

През XXI век Азербайджан се оказва един от новите политически субекти в постсъветското пространство, който успешно се утвърждава в Черноморско-Каспийския регион като сериозен енергиен фактор. Нерешеният правен казус с Каспийско море, блокираният от американското ембарго Иран (с доказани големи количества природен газ), както и невъзможността на европейските държави да решат своите засилващи се енергийни потребности без руски суровини, са печелившата карта, от която Баку се възползва максимално.

Геоенергийните дадености и изгодната политическа ситуация обаче не са достатъчни за реализирането на амбициозните външнополитически цели. Благоприятната глобална и регионална ситуация е невъзможно да бъде осъществена без субективния фактор в лицето на президента Илхам Алиев и политическия елит на Азербайджан. Широкият спектър от дипломатически совалки, динамичното присъствие във водещи международни организации, адекватното участие в енергийните консорциуми, разработващи енергийните находища в страната, доказват, че тази държава има своето осигурено бъдеще в енергийна Евразия в XXI век.

БЕЛЕЖКИ

[1] Алиев Ильхам. Азербайджан – это обладающая ресурсами, верная страна с открытой политикой и прочными связями с европейскими институтами. 02.2012. http://m.vesti.az/news.php?id=105818

[2] The Future of Caspian Oil: Can a „Great game" be Averted?. – Cambridge Energy Research Associates. – 1997, December.

[3] Sagheb N., Javadi M. Azerbaijan's „Contract of the Century" Finally Signed with Western Oil Consortium. – Azerbaijan International, 1994. P. 26–27. http://azer.com/aiweb/categories/magazine/24_folder/24_articles/24_aioc.html

[4] Джувалы Тогрул. Азербайджанская нефть: поиски равнодействующей. http://www.sakharov-center.ru/publications/azrus/az_014.htm

[5] European Pipeline Race Deepens // http://www.revolve-magazine.com/home/2012/01/06/european-pipeline-race-deepens/, 06.01.2012 =

[6] ГНКАР и SOCR са съответно руското и английско съкращение да ньржавната нефтена компания на Азербайджанската република.

[7] Руската компания „Лукойл" е допусната до участие в последния момент. Според Тогрул Джували „това е принудителна отстъпка на руското правителство, а по-точно на партията на прагматиците в руското правителство, противостояща на партията на войната". – Тогрул Джувалы. Азербайджанская нефть: поиски равнодействующей. http://www.sakharov-center.ru/publications/azrus/az_014.htm).

[8] Мамед, П. Азербайджанският газ – митове и реалности. – http://analiticon.com/index.php/economics-menu/194-2012-05-07-10-09-39

Пламен Димитров

КАСПИЙСКОТО НАПРАВЛЕНИЕ В ГЕОЕНЕРГИЙНАТА ПОЛИТИКА НА РУСИЯ (1992–2012)

След разпадането на Съветския съюз броят на каспийските държави нараства от две на пет. Наред с Русия, която има логичната претенция да бъде геополитически наследник на СССР, с излаз на Каспийско море са и бившите съветски републики Азербайджан, Казахстан и Туркменистан. Москва се изправя пред новата реалност, при която контролът на Кремъл върху по-голяма част от каспийските нефтено-газови ресурси е изгубен, но, от друга страна, основните тръбопроводи за пренос на тези ресурси все още минават през руска територия. Каспийският регион става една от основните арени, на които се разиграва битката между Русия и Запада за преразпределение на геополитическото влияние в постсъветското пространство. Главният приз от тази битка е именно контролът върху добива и преноса на каспийския нефт и газ.

Настоящата статия цели да изясни мотивите, разполагаемите средства и резултатите от руската геоенергийна политика в Каспийския регион в първите две десетилетия след разпадането на Съветския съюз. Отношенията на Москва с Азербайджан, Казахстан и Туркменистан ще бъдат анализирани през призмата на енергийната геополитика и с отчитане на тяхната динамика във времето. Ще бъде отделено внимание и на напредъка на Русия в разработването на нефтено-газовите находища в нейния собствен каспийски шелф.

1. Предпоставки за укрепването/упадъка на руското геополитическо влияние в Каспийския регион

И след разпадането на СССР Русия си остава огромна държава, разположена върху по-голямата част от територията, дефинирана от класиците на геополитиката като евразийски хартленд. Същевременно населението на Русия е двойно по-малко от това на СССР, а през 90-те години на миналия век нейният икономически потенциал бележи видим упадък. В този период Москва е силно дезориентирана по отношение на своето реално място в световния баланс на силите, защото той има три несъвпадащи равновесни точки – икономическа, военна и политическа. Във военната област Русия си остава сила номер две, в политически план присъства в челната шесторка, докато по отношение на икономиката е извън първите десет държави в света. Затруднена да прецени своите реални възможности и геополитически амбиции, по време на управлението